

TÂLCUIRI TEOLOGICE ȘI LITERARE ÎN CANONUL CEL MARE AL SFÂNTULUI ANDREI CRITEANUL¹

Pr. drd. Lucian Petroaia

Considerații generale

Canoanele imnografice au apărut în Biserică destul de târziu, prin sec. al VII-lea, și au la bază modelele biblice ale cântărilor triumfale ale lui Moise, ale Anei, cele ale prorocului Samuil, profeților mari, ale lui Iona, ale celor trei tineri din cuptorul Babilonului. Imnografiile au alcătuit canoane în care cântă Învierea Domnului, Sfânta Treime, Sfânta Cruce, pe Maica Domnului, Sfinții. Canoanele sunt diode, triode și tetraode, iar principiul lor, matricea de dezvoltare, este irmosul: troparele celelalte sunt izosilabice sau homotonice². La momentul convenit se cântau Catavasiile, psalții ieșind din strane la „Mărimurile Fecioarei“, în mijlocul bisericii. Din secolul al VIII-lea, celebru pentru canonul său rămâne Sfântul Andrei Criteanul († 726). Datorită amplitudinii canonului (250 de strofe), Sfântul Andrei este cunoscut îndeobște ca „poetul canoanelor“³. Este numit „Canonul cel Mare“ și pentru „sublimitatea ideilor, pentru profunzimea simțămintelor ce le expune și pentru puterea sau energia expresiei“⁴.

1. Fragment din capitolul III al lucrării de master: *Frumuseți poetice și euhologice în cărțile de cult*, alcătuită de subsemnatul, sub îndrumarea pr. prof. dr. Nicolae D. Necula, decanul Facultății de Teologie din București.

2. Pr. prof. dr. Petre Vintilescu, *Poezia imnografică din cărțile de ritual și cântare bisericească*, București, 1937, p. 167.

3. I. Pargoire, *Biserica bizantină din 527 până la 847*, Paris, 1993, p. 108, ed. a III-a, apud. N.C., *Canonul cel Mare al Sfântului Andrei Criteanul*, în M.B., VI (1956), nr. 5-6, p. 40-44.

4. V. Mitrofanovici, *Liturgica Bisericii Dreptcredincioase Răsăritene*, 1909, p. 317.

5. C. Erbiceanu, *Cântarea și imnografia în Biserica primitivă*, în B.O.R., VII (1883),

Canonul este numit „Mare“, deoarece creează atmosfera optimă, profundă, de pocăință: „Încă așa de frumos este, de limpezit în vorbă și cu tocmeală așezat, încât este în stare a înmuia și sufletul cel mai împietrit și a-l deștepta spre umilință și spre întoarcere la bine“⁵. Este impresionantă și tainică această putere de a clinti sufletele spre pocăință. Este providențial acest rost și de aceea, Canonul cel Mare este una dintre cele mai iubite rugăciuni și foarte cercetat de tineri. Vădește acest canon o putere unică de a reda în stihiri impresionante profunda idee a izbăvirii de păcat prin umilință, pocăință și fapte. De fapt, acestea sunt rolul și scopul său: „Să ne descopere păcatul și astfel să ne ducă la pocăință. Să descopere păcatul nu prin definiții și înșiriri, ci printr-o adâncă meditație asupra măreției istoriei biblice, care e cu adevărat o istorie a păcatului, a pocăinței și a iertării. Această meditație ne duce într-o cultură duhovnicească diferită... Ea ar reface în noi spațiul spiritual fundamental, în cadrul căruia pocăința devine din nou posibilă“⁶.

Ca și concepție ideatică, Marele Canon este alcătuit pe baza unei interesante alternanțe dialog-monolog (solilocv) sau, altfel spus, al unui monolog dialogat. „De fapt, întregul canon este structurat pe un continuu monolog dialogat (iată superbul paradoxului!): Eu și sufletul meu! Urmând acest scenariu, toată suflarea din Biserică se transformă pe parcursul citirii canonului într-un Eu multiplicat pe orizontală, dens, profund, scăldat în fiorul mistic și care, fără să se despartă de pământ și de pământescul originar, a fost sorbit pe verticala rugăciunii până la turla mare, la Pantocrator. Se formează o imensă cruce de suflete, în comuniune harică, a cărei armătură este alcătuită din însăși structura canonului“⁷.

Totodată, este o formă minunată de terapie: e „drama mea“ care îmi răscolește sufletul cu jale, căința și nădejdea din respirația duhovnicească a mulțimii aflate în rugăciune. Pocăința, atât de necesară și de rară, devine forță de coeziune a comunității rugătoare și terapie individuală. De altfel, itinerarul pe miezul cântărilor sugerează aceste răscoliri, pocăințe, regăsiri

nr. 3, p. 139-140.

6. Alexander Schmemmann, *Postul cel Mare*, Ed. Univers Enciclopedic, București, 1995, p. 70.

7. Lidia Popița-Stoicescu, *Pentru ce în deșert ne tulburăm?*, în „Călăuză ortodoxă“, XI (2000), nr. 137, p. 10.

8. Ierom. Sebastian Pașcanu, *Comentariu la Canonul cel Mare al Sfântului Andrei*

și mântuiri personale. Astfel, iată care este linia crescendo-decrescendo a ideilor cântărilor:

I. Arată cât de critică este starea de cădere, încât pare de netămăduit. Străbat însă și acorduri de speranță.

II. Se trece peste presentimente și se începe mărturisirea. Sufletul invocă întregul Cosmos pentru a fi martor acestei pocăințe; lupta de eliberare din mrejele păcatului se dovedește a fi foarte grea.

III. Apare scena Judecării de Apoi. Pentru a nu primi osânda atunci, sufletul este îndemnat la mai multă pocăință.

IV. E un punct culminant. Este maximumul de „agonie“ (luptă lăuntrică, sfâșietoare).

V. Păcatul este descris în culori foarte sumbre; sufletul este amenințat cu iminența sfârșitului.

VI-VII. La acest moment, pocăința și mărturisirea sunt la apogeu. Condacul centrează această stare de metanoia.

VIII. Pentru a doua oară este invocată Judecata Universală.

IX. Ca un epilog, canonul se sfârșește cu scena celei de a doua Veniri a Mântuitorului Hristos. Sufletul se încredințează lui Dumnezeu⁸.

Cântarea I⁹

Din noianul păcatelor, sufletul nu știe a-și începe pocăința: „De unde voi începe...“. Se invocă pe sine: „Vino, ticăloase suflete...“, ba se și apostrofează aspru: „Părăsește dobitocia cea dinainte...“. Începe apoi o suită de comparații, sufletul asemănându-se în neascultare cu Adam și în nestărnicie cu Eva, dimpreună cu care „ai căzut (suflete!) și te-ai rănit amar, căci te-ai atins de pom și ai gustat cu îndrăzneală dobitoceasca mâncare“. Tot acum începe și jocul tip-antitip: Eva cea „simțită“ (de sub simțuri) este înlocuită de Eva „cea înțelegătoare“ (mai presus de simțuri, spiritualizată), Maica Domnului.

Motivul Cain și Abel este folosit măiestrit. Sufletul s-a făcut ucigaș, precum cel dintâi și nu a cunoscut dreptatea celui de-al doilea, neaducând Domnului „nici fapte dumnezeiești, nici jertfă curată, nici viață fără pri-
Criteanul după izvoare grecești, Ed. Schitul Crasna - Prahova, 1997, p. 14, 15, 16.

9. Pentru studiu am folosit ediția a VIII-a a *Triodului*, tipărit în zilele păstoririi P.F. Teoctist, Patriarhul B.O.R., Ed. I.B.M.B.O.R., București, 1986.

10. Pr. conf. Al. I. Ciurea, *Cuvânt la Marele Canon al Sfântului Andrei Criteanul*, în

hană“. Iată o altă tâlcuire asupra dilemei de ce Dumnezeu a căutat la jertfa lui Abel, și nu asupra celei a lui Cain, care a adus „fapte spurcate și jertfă cu prihană și viață netrebnică“.

Poate una dintre cele mai frumoase alegorii din canon este aceasta: „Ziditorule, făcându-mă lut viu (superb!), ai pus în mine trup și oase și suflare și viață...“ (Juxtapunerea, paradoxal, nu sugerează nicidecum apolinarism, nici maniheism, ci afirmă cel mai pur duh ortodox dihotomic).

Zic bătrânii: „Dumnezeu este bun și iubitor, dar și drept Judecător“; Sfântul Andrei spune altfel: „... Bați cu milă și Te milostivești fierbinte...“, iar Preacurata este invocată să ridice de pe suflet „lanțul cel greu al păcatului“.

Tinerețile nelucrătoare de fapte bune și negrijitoare de cele veșnice ajung la bătrâneți lepădate înaintea ușilor lui Dumnezeu. Acum însă, scapără în cuget conștiința sfârșitului, de aceea pocăința se înmulțește. Similitudinea e directă, ducând cu gândul la fiul risipitor („pustiu sunt de roduri evlavioase și flămânzind“) sau la cel căzut între tâlhari („cu totul rănit și plin de bube“). Pentru prima dată este invocată Sfânta Maria Egipteanca, ca din osârdia ei dumnezeiască să salte sufletul dintr-ale lui păcate.

Pocăința ajunge la dimensiunea lacrimilor: „Dă-mi, Doamne, lacrimi de pocăință...“. Este vorba de darul lacrimilor, care întârzie mult întotdeauna în demersul pocăinței. Dezlegarea lacrimilor este condiționată de dezlegarea lanțului păcatelor. „Darul lacrimilor înrouează brazda trudirilor sfinte, uscată de secetă și germinează boabele cele duhovnicești. Sunt lacrimi de pocăință, de întoarcere, de bărbăție a credinței, desăvârșitoare și mântuitoare“¹⁰. Poate fi nădejde, căci „e vremea pocăinței“, e vremea conștientizării păcatelor și „deși sunt pustiu de virtuți creștinești“, ni se oferă ca model Sfânta Maria Egipteanca, care a săvârșit „toată fapta cea bună“. Invocarea Sfintei Maria nu este întâmplătoare, deoarece ea este exemplară pentru ca „cei virtuoși să devină îndrăzneți întru lucrarea faptelor celor bune, iar cei păcătoși să se îndemne la îndreptare și să se ferească de deznădejde, văzând exemple vii, bunătatea și îndurarea cea nemărginită ale lui Dumnezeu“¹¹. De ce este atât de admirabilă această ridicare a Cuvioasei Maria? Deoarece la antipod îi fusese căderea! Suferea de o adevărată frenezie a păcatului,

G.B., XIV (1955), nr. 3-4, p. 171.

11. V. Mitrofanovici, *op. cit.*, p. 618.

12. Olivier Clement, *Cântecul lacrimilor - eseu despre pocăință*, Ed. Patmos, Cluj-Napoca, 1999, p. 57.

de o formă de posedare trupească de către instinct, ceva mai mult decât un simplu dezechilibru sexual; era vorba de desfigurarea demnității umane, a relației dintre om și Dumnezeu, a sensului procreației, a rostului familiei, a comuniunii ecleziale. Este ceea ce Kirkegaard numea „micile eternități (nimicitoare! - n.n.) ale plăcerii“¹².

Cântarea a II-a

Până și cerul este chemat să mărturisească despre pocăința sufletului. „Ia aminte, cerule, și voi grăi și voi lauda pe Hristos...“, iar pământul, prin antropomorfizare, este invitat să primească în urechi „glasul cel de pocăință“. Și sufletul strigă spre Dumnezeu: „Caută cu ochiul Tău cel blând și privește mărturisirea mea cea călduroasă“. Ne situăm într-o „supremație“ a păcătuirii - „grozăvia patimilor, cu poftă iubitoare de dezmierdare“. Consecințele sunt în primul rând „stricarea frumuseții minții“, o formă meșteșugită de a spune cum păcatul disturbă ordinea primordială a microcosmosului lăuntric omenesc (după Sf. Ioan Damaschin). S-a întinat și „haina trupului“, s-a spurcat și „podoaba cea după chip și asemănare“. Este un crescendo plin de tensiune, care redă gravele consecințe ale păcatului:

- „m-a cuprins viforul răutății“;
- „întinatu-mi-am haina trupului“;
- „întunecatu-mi-am frumusețea sufletului“;
- „ruptu-mi-am veșmântul cel dintâi“;
- „îmbrăcatu-m-am în haină ruptă“.

Iată deci o metamorfoză inversă demersului filocalic, procesului ascetic al desăvârșirii. Totuși, se străvede o soluție neașteptată pentru această zguduitoare plângere cu „lacrimile desfrânatei“: sufletul, doar o victimă care a căzut pradă „începătorilor răutății“ (diavolii - n.n.) care „și-au lungit asupra mea fărădelegea lor“, trebuie să pună început „bunătății“ (efortului de îmbunătățire).

Este prezentat apoi modul în care păcatul transformă malefic statura umană: „Cusutu-mi-a haină de piele păcatul, golindu-mă de haina cea dintâi, țesută de Dumnezeu...“. Este o formă de anticreație demonică. Sufletul capătă „îmbrăcăminte de rușine“, învelindu-se cu frunze de smochin

13. Diac. Lucian Petroaia, *Suflete al meu, trezește-te!...*, în „Călăuză ortodoxă“, IX (1998), nr. 113, p. 18-19.

(simbolul rușinii, al dulceții lipicioase a păcatului). Aici nu este vorba de goliciunea baptismală, nici de una paradisiacă, nici măcar de una de „gens“, ci este una, care vedește păcatul și rușinează. Apoi, haina se colorează metaforic, devenind „împestrițată și sângerată“, descriere asemănătoare cu cea din vama desfrânării (vezi „Vămile văzduhului“); petele le-a adus viața care se scurge murdar. Sunt amintite apoi niște trepte ale căderii: întristarea de patimi, arghirofilia, iubirea de păcat, „cugetarea grozavă“, somatodoulia (și nu grija față de suflet - aluzie antitetică la I Cor. 3, 11-15). Strigătul însă nu conține, sufletul cerând a fi căutat, precum dragma cea pierdută, a fi cercetat, precum desfrânata sau vameșul.

Căderea este grea, asemănătoare cu a lui David, făcând sufletul „înno-roit“, incapabil de lacrimi de pocăință sau de umilință. Zadarnică este nostalgia frumuseții primordiale pierdute prin păcat. Acum strigă Dumnezeu către oameni cu glas de tunet: „Vedeți, vedeți că Eu sunt Dumnezeu...“, invocând iconomia veterotestamentară (mana, apa cea din piatră, apa îndulcită). Sufletul însă s-a asemănat lui Cain și lui Lameh, întrecând în greșeli pe toți cei de dinainte, neurmând nici lui Seth, nici lui Enos, nici lui Enoh, nici lui Noe. Ba, prin păcătuire, a deschis „jgheburile mâniei dumnezeiești“; persistă chiar în păcat: „Nu te cutremuri, o, suflete al meu, întinându-ți trupul și mintea spurcând“. Și Babelul este amintit: „Turn te-ai meșteșugit să zidești, o, suflete“. Chiar și „fărădelegea cea înfierbântată a sodomenilor care a aprins focul Gheenei, întru care vei să arzi, o, suflete...“, este invocată. (Este interesantă forma de viitor: „vei să arzi“.) Păcatul rănește și vătămă (afectează interiorul ființei) și cu această vătămare, lupta se duce greu, însă cu mijlocirile celor două Marii (Egipteanca și Maica Domnului) reușita este posibilă. Ca exemplu de sublim întru pocăință este dăruirea Egiptencei care, cu toată osârdia și cu dragoste, a alergat către Hristos.

Cântarea a III-a

Suntem făcuți contemporani cu grozava cetate a Sodomei. Asistăm îngroziți la certarea ei cu foc de la Domnul. Pentru suflet există o scăpare - Sigorul - cetate de scăpare, care stă pe înălțimi. Mesajul este foarte clar: de la adâncimea păcatului trebuie mers sus, la înălțimile virtuților. Repetiția sintagmei „Greșit-am!“, frecventă în canon, este regăsire pentru fiecare credincios, recunoaștea păcatului, în duh de mărturisire - prima etapă spre revenirea la „starea dintâi“ dinainte de păcat.

Exemplul păcătoșilor din vremea lui Noe și pedeapsa grozavă ce au primit-o sunt înfricoșătoare. Ni se înfățișează și alte simboluri ale decăderii umane: Ham, care și-a necinstit tatăl, Haranul - țărâm al păcătoșilor. Salvarea vine de la Hristos „Surpătorul morții“ și „Izvorul vieții“, prin urcarea pe scara lui Iacov. Trebuie însă așezată, ca „treaptă tare, buna-credință“. Strigătul este ultimativ, e culmea dramatismului: „Întoarce-te, suspină, ticăloase suflete, mai înainte, până ce nu ți s-a sfârșit zborul vieții, mai înainte, până ce nu-ți închide Domnul ușa camerei celei de nuntă“. Tehnica aceasta a acumulării tensiunii se numește „a bulgărelui de zăpadă“; aici funcționează ireproșabil, creând o idee de forță morală - sufletul care se cunună cu pocăința.

Am evidenția stihurile: „Slavă... Și acum...“ - remarcabile prin densitatea lor dogmatică. Sunt afirmate, în doar câteva rânduri:

- identitatea celor trei Persoane treimice - Tatăl, Fiul și Sfântul Duh, „Treime neamestecată“;
- nepricinuirea - „nezidită“;
- aseitatea - „fire fără de început“.
- tripersonalitatea - „Care Te lauzi în Treimea fețelor“;
- atotputernicia - „Mântuiește-ne pe noi, care ne închinăm stăpânirii Tale“;
- nașterea Preacuratei, ca semn al iconomiei divine, când Veșnicia devine istorie: „Pe Fiul Cel fără de ani din Tatăl, L-ai născut“.

Cântarea a IV-a

Irmosul invocă duhul profetic al Vechiului Testament, care grăiește de „auzirea auzului dumnezeiesc“: profetul ascultă „auzul divin“ (simbolul apofatismului, al Tainei sfatului intratreimic, al iconomiei și al Providenței). Canonul redă doxologic această mică revelație: „Slavă puterii Tale, Doamne!“ - acel augustinian „Laus omnipotentiae Tuae, Domine!“ . Tot aici este aplicată o formă de pedagogie extremă - filozofarea despre iminența morții: „Se apropie, suflete, sfârșitul, se apropie și nu te grijești, nu te gătești...“. Stihira are o admirabilă forță de sugestie, cu apelare la notele cutremurătoare ale canonului morților; tonul este același: „Vremea se scurtează, scoală-te, aproape lângă uși este Judecătorul. Ca un vis, ca o floare trece vremea vieții...“. Foarte convingător!

„Cel mai mare între patriarhi“ trebuie să fie Iacob. Asemănarea cu acesta aduce „dobândirea lucrării cu gândirea cea înaltă“. Această stare de theolept (văzător de Dumnezeu) nu este doar o mistică a vederii, ci mai ales una a cugetării despre Dumnezeu, căci conduce la „norul cel neapus cu gândirea“.

Aici întâlnim cel mai curat apofatism areopagitic: gândirea prea cutezătoare ar „apune“ în norul tainic. În opoziție cu Iacov, este amintit Esav, simbolul celui urât la chip și al amăgitului notoriu, dar și al desfrânatului cuprins de „marea înverșunare a amestecării cu femeii“. Iov este dat ca exemplu de bărbăție și de întărire a gândului credinței.

Efectele dezastruoase ale păcatului („Trupul mi-am spurcat, duhul mi-am întinat, peste tot m-am rănit“) sunt tămăduite de Marele Tămăduitor Care este Hristos. Antiteza este pedagogic așezată aici: Hristos Și-a dat trupul ca să înnoiască pe om, iar sufletul ca să-l spele; sângele Lui devine scaldătoare (Botez), dar și „băătură“ (Euharistie). La fel și „apa cea din coastă“ izvorăște iertarea. Am ajuns deja la treapta conștientizării păcatului, prin care sufletul scapă de „mâncarea celui străin“. Acesta este diavolul care se hrănește cu păcatul din noi!!! Exemplele nou-testamentare actualizează pocăința, îi dau alte valențe (vezi aluziile la bogatul nemilostiv și săracul Lazăr, la vameș, la fariseu). Însă și păcatul este mai adânc, devine amartolatrie (când omul, orbit, adoră păcatul și i se dăruiește total, până la distrugere): „Însuși idol m-am făcut, spurcându-mă cu poftele sufletului meu“. Amartolatria se transformă însă în ipsolatrie (când omul - mutant al păcatului - devine propriul său dumnezeu) - cea mai grozavă formă de idolatrie.

Cântarea a V-a

În varianta muzicală armonizată pentru patru voci egale, de Mihail Berezovski, irmosul începe evanghelic: „De noapte mâneacă, Iubitorule de oameni, Te rog, luminează-mă...“. Sorgintea este, fără îndoială, biblică (vezi Isaia 26, 9-20). Ieșirea din noapte e sugestivă: păcatul este „întuneric și negură adâncă: ieșirea din păcat înseamnă devenirea într-o lumină: „Ci ca pe un fiu al zilei mă arată pe mine...“ Asemănările cu Ruben sau cu frații lui Iosif sunt apeluri la revenirea în sine. Rămânerea în păcat este suicid. Ieșirea din păcat este viață, așa cum marele Iosif și-a tras familia de la moartea prin inaniție la bogățiile Goșenului.

Foarte interesantă este comparația cu Moise, care vedea pe „moașele ce ucideau oarecând partea bărbătească cea nevârstnică“. Ideea este în subsidiar: uciderea aceea era chipurile „legală“, firească, căci era poruncită de Faraon. Păcatul devine „legal“, firească, atunci când este săvârșit constant; devine obișnuință și viciu. Așa cum Moise a învățat („a supt“) cu nesaț învățătura păgânească - filozofia, astronomia, matematica, medicina - dar a ales ce era mântuitor, sufletul trebuie să-și aplice această pedagogie a

nepăcătuirii: fuga de păcat, învățătura din trista experiență a păcătoșilor sau, cum spune canonul atât de plastic, să se omoare mintea cea păcătuitoare lovind-o „precum marele Moise pe egipteanul“. Este vorba de cugetările cele deșarte sau păcătoase, de mustul cărnii și de patimile cele adânci.

Răsplata lui Moise, care a fugit din țărâmul patimilor, Egiptul, este sălășluirea în pustiu, viețuirea îngerească acolo și contemplarea rugului celui nears. Evocarea unor personaje vechi, pedepsite pentru păcătuire, este spre îndreptare: Ofni și Finees (nevrednicii fii ai lui Eli - I Regi 4, 11) sau Iannis și Iamvri (magii egipteni - II Tim. 3, 8) și ajută la recunoașterea propriilor greșeli, care sunt greu de identificat din cauza iubirii de sine și a cruțării de sine. În omul păcătos se petrece un dublu fenomen: sufletul se îngroașă, își pierde din zveltețe, iar păcatul se sublimează, devine foarte subtil și greu de detectat. Sfântul Andrei spune: „Cu lut mi-am amestecat gândul eu, ticălosul. Spală-mă, Stăpâne, în baia lacrimilor mele, mă rog Ție, albă făcând haina trupului meu, ca zăpada“. Este o alegorie rarisimă. Lacrima de pocăință este terapia, colimvitra, iar sufletul se purifică deodată cu trupul, făcându-se „ca zăpada“. „Zapad“ în limba ebraică înseamnă „răsărit“. Întoarcerea păcătoșului din păcat este revenirea spre Hristos, Răsăritul cel de sus.

Pentru a arăta puterea lui Dumnezeu, Vindecătorul de păcate, sunt amintiți leproșii, slăbănogii, femeia bolnavă, femeia gârbovă, samarineanca, oamenii care s-au bucurat de iertarea și de vindecarea Lui. Acestea sunt condiționate de minunatul dar al lacrimilor: „Siloam să-mi fie mie lacrimile mele, Stăpâne, Doamne, ca să-mi spăl și eu luminile sufletului (poate exista deci lumină murdară sau murdărită! - n.n.) și să te văd cu gândul, pe Tine, Lumina cea mai înainte de veci“. Curățirea de păcate înseamnă luminare și puterea de a aduce doxologii lui Dumnezeu: „Slavă... Sfânt... ești Părinte și Fiule și Duhule (vezi verbul „ești“ expresiv pentru triunitate - n.n.) ființă singură prin Sine...“. Maica Domnului este aici în ipostaza de Μητρικαρτεως (Maică și Fecioară). Este un paradox biblic, alături de Dumnezeul-Om, îmbrăcarea Lui în „frământătură omenească“ (iată de ce prescura din care se scoate Sfântul Agneț închipuie pe Maica Domnului). Concluzia este aceasta - posibilitatea revenirii la Dumnezeu.

Cântarea a VI-a

Rugăciunea devine strigăt. Este strigătul din disperarea simțământului de încă neîntoarcere, de neîndumnezeire, de nemântuire: „Strigat-am cu

toată inima mea către înduratul Dumnezeu și m-a auzit din iadul cel mai de jos“. Păcatul situează omul în acel iad „de jos“. De aceea, Psalmistul zicea: „*Dintru adâncuri am strigat către tine, Doamne...*“ (Ps. 129, 1). Pocăința trebuie să aibă ca intensitate puterea de ridicare din acele adâncuri. Lacrimile părerii de rău sunt cel mai relevant mod de a arăta întoarcere sinceră și profundă. O serie de metafore arată că păcatul înseamnă robie și murdărie, iar nepăcățuirea și virtutea sunt libertate și curăție, înălțare:

- „cu o junincă sălbatică aseamănă-te, suflete“;
- „ca o căprioară, păzește-ți viața de curse“;
- „mâna lui Moise arată că Dumnezeu poate să albească și să curețe viața cea leproasă“;
- „cârnurile cele de porc, căldările și bucatele cele egiptenești mai vârtos decât cele cerești ai râvnit, suflete“.

Este revoltătoare imaginea de la Numeri 11, 3-6, când poporul ales refuză mana, care prefigura Euharistia, „*pâinea cea vie, care s-a pogorât din cer*“ (Ioan 6, 51). Este tocmai „durerea“ pe care o simte cel păcătos când îl „arde“ sfințenia.

Toate acestea sunt forme de posedare, prin care păcatul face prizonier pe omul său. Dar nu lasă înmăgănit sufletul în deznădejde, ci aduce speranțe prin Petru cel salvat de la înec, prin pilda drahmei celei aflate și prin imaginea lui Hristos văzut ca un „liman liniștit“, care izbăvește din „adâncurile păcatului cele neumblate și din deznădăjduire“. După cântarea condacului, căruia îi rezervăm un loc aparte, alternând cu stihiri, se așază Fericitirile. Urmează apoi o gală de personaje vechi: Manoe (Judecători 13), Samson (Judecători 15), Barac și Ieftae (Judecători 4), Debora și Iaila (Judecători 4), Ghedeon (Judecători 6-8), Eli preotul (I Regi 1), Ana (I Regi 1), Samuil (I Regi 1,16), David, exemple de sublimă credință. Acest periplu în istoria veche a credinței, de la Judecători spre glorioasa perioadă a Regilor, sugerează câteva idei prin imagini poetice:

- bărbăția credinței - „Înțelege, suflete al meu, ce este lâna lui Ghedeon. Primește roua din cer și te apleacă precum câinele, de bea apa care curge din Lege prin stoarcerea Scripturii“;
- taina credinței - „Iubitoarea de înțelepciune, Ana, rugându-se, numai buzele și-a mișcat spre laudă, iar glasul ei nu se auzea; și de aceea, deși era steapă, a născut fiul vrednic de rugăciunea ei“;
- valoarea credinței - „Ales fiind David rege, ca un rege s-a uns din corn

cu dumnezeiescul mir, deci și tu, suflete al meu, de poștești împărăția cea de sus, în loc de mir, unge-te cu lacrimi“.

Condacul „Suflete al meu“¹³

În contextul operei de căpătâi a Sfântului Andrei Criteanul, urmând cântării a VI-a, condacul concentrează sintetic marile idei transpuse inspirat în sedelnele canonice: pocăința, speranța de viață și frica de moarte, dorința de mântuire, pronia dumnezeiască. Textul condacului, plin de sugerări mântuielnice, debutează cu puternica strigare, invocație deloc retorică, adresată misterului lăuntric: „Suflete al meu...“. Nuanța inițială de solilocv se transformă într-un monolog dialogat: omul, ca persoană în integralitate psihosomatică, vorbește sieși, vorbește cu sufletul său. Repetiția „Suflete al meu, suflete al meu...“ accentuează vocativ adresarea spre interior, se vrea un altfel de „Doamne Iisuse...“, aici necăutând impregnarea inimii cu numele lui Iisus, ci Domnul Se prefiră pe coardele sufletului. „Scoală!“ continuă gândul. Adică alungă ațipirea, alungă păcatul, dezmoștește-te, suflete, după cuvântul paulin: „*Este chiar ceasul să vă treziți din somn, căci acum mântuirea este mai aproape de noi...*“ (Rom. 13, 11). Scoală, suflete, din somnul păcatului, de râvnești raza mântuirii - zguduitorul „*Sculându-mă, mă voi duce la tatăl meu și îi voi spune: Tată, am greșit la cer și înaintea ta...*“ (Luca 15, 17-18). Care este motivația sculării? „Sfârșitul se apropie“ - imagine eufemizată a venirii morții, moment care nu are nimic alarmant-tragic (par a se ivi accente mioritice!). Antitetic, Sfântul Ioan Graptul s-ar exprima în canonul înmormântării cu o imagine terifiantă: „Iată, groapa îmi stă înaintea, voi fi hrană viermilor“. Acesta este sfârșitul lumesc pentru tot omul, marea răspântie: merg spre lumină sau voi zace veșnic în neguri? De aici izvorăște tulburarea - „și vrei să te tulburi“ (în alte ediții „și te vei tulbura“). Părinții spun că, în fața morții, sufletul se zbate ca o pasăre speriată. Așa s-ar putea traduce acel extraordinar tremens interior sugerat fidel de arhaicul și euforicul „tulburi“. Se expune, de fapt, confruntarea cu marele necunoscut pe care Dumnezeu îl pune înaintea la ceasul morții, prin hotărâri care țin de eternitate.

Dacă scularea presupunea o primă etapă, ușor superfluă, de pregătire

14. Ierom. Sebastian Pușcanu, *op. cit.*, p. 100.

15. A se vedea Karl Krumbacher, *Istoria literaturii bizantine*, München, 1898,

sufletească, textul cheamă acum spre restaurări interioare a fundamentis. „Deșteaptă-te, dar!“, înseamnă gătire din profunzime, poartă mesajele aceleiași imperări, dar se adresează augustinian aceluși „ceva din noi, mai adânc decât noi înșine“. Deșteaptă-te, suflete, căci trebuie să-L găsești în tine pe Domnul, caută-L în vocea interioară ție, dar amuțită de somnul păcatelor! Sufletul, care adeseori rămâne mister pentru omul prea atașat de lumesc, în virtutea unor tainice inerții, dorește și cheamă pe Domnul: „Abissus abissum invocat“. Dar râvna postulează revelarea Lui. Și Domnul Se arată prin mila Sa, pe care o revarsă pretutindeni, în suflet, unde se înțelege cu omul și cu Sine.

În om, Hristos Se poate regăsi, chiar dacă acolo e răstignit de păcate. Dar, prin mila Sa perpetuă spre lume, El înviază mereu în om. Așadar, nădejile implorărilor nu erau adresate unui „Deus otiosus“ sau unui Dumnezeu ascuns perfect în transcendența Sa. Sufletul caută un Hristos care Se vrea redescoperit în inimă, unde sălășluiește smerit. Macrocosmos și microcosmos (sufletesc) pălesc atunci când lucrează legile ubiquității lui Dumnezeu, care „este pretutindeni și pe toate le împlinește“ - declinare pleromatică a atributelor Sale. Iată că ideea textului are sfericitate: pleacă de la „suflet“ și ajunge „pretutindeni“, implicit și la suflet. Un studiu în duh de rugă face ca mesajul criptic al textului să fie descifrabil: în fiecare suflet, Hristos Se supune unei noi kenoze. El Își pune acolo lumina prezenței Sale. Se lasă acoperit de „somn“, strigă „Suflete, scoală!“, avertizează cu „sfârșitul“ și îmbie cu „mila“.

Deopotrivă de importantă, într-o secundare minunată a textului, cu care alcătuiește un tot unitar armonios, este linia melodică pe care se execută condacul. Glasul al 2-lea, cu rezonanțele sale orientale, transpune melodic optim mesajele textului. Într-o reprezentare schematică, suișurile și coborârșurile pe care trebuie să le execute psaltul, frazate și intonate corect, vădesc un extrem de bine studiat exercițiu de prozodie (tehnică de potrivire a melodiei cu textul), dar și de simetrie.

Vocativele sunt transpuse în ascendentul melodic („suflete“), iar imperativele urcă pe tonurile cele mai înalte („scoală!“). Iminența sfârșitului este sugerată de șirul notelor aliniate într-un crescendo lin („sfârși-i-i-i-tul“), iar ideea de tulburare este admirabil îmbrăcată în melismele specifice psalmodierii. Marele merit al liniei melodice este acela de a ajuta textul să depășească ritmul trohaic, care l-ar încorseta; ideea se transmite astfel cu mai multă acuitate în unitatea cuvânt-suflet.

Se poate afirma îndreptățit despre Condacul Canonului celui Mare că este o minunată și profundă întocmire, deopotrivă a imnografului și a melodului. De aceea trebuie abordat și glăsuț cu adâncă înțelegere și de către anagnost și de către protopsalt. Numai dând duh din duhul său fiecărui cuvânt, slujitorul de la strană poate ajuta pe cei din biserică să se pătrundă mântuitor de harul cuvintelor despre Dumnezeu.

Cântarea a VII-a

Acum, cântarea devine dramatică prin aceea că exemplificarea este negativă. Dacă sufletul persistă în greșeli, adaugă „rănilor rană“ și nădejdiile scad și deznădejdea îl cuprinde. Exemplele de acum sunt cutremurătoare. Unele revin din Cântarea a VI-a: „Saul a pierdut oarecând asinele tatălui său... Păzește-te să nu greșești alegând mai degrabă poftele cele dobitocești“; „David, dumnezeiescul părinte, a greșit îndoit... cu săgeata desfrâului săgetându-se și cu sulița robindu-se pentru pedeapsa uciderii... Dar tu, suflete, mai greu bolești“! Căutarea pocăinței, cântarea davidică „Miluiește-mă“ (metonimie pentru Psalmul 50) e o icoană a pocăinței. Uza, Abesalom, Ahitofel sau chiar Solomon sunt evocați, pentru ca sufletul să învețe din plânsul căderii lor. Unul a săvârșit sacrilegiul (II Regi 6), altul și-a necinstit tatăl (II Regi 15), celălalt se mistuia în desfrânări, deși era mai slăvit decât toți regii pământului, plin de bogăție și înțelepciune (III Regi 11). Schisma provocată de Roboam în Israel, idolatria perechii regale Ahab și Izabela, păcătuirea lui Manase de a da spre moarte pe prorocul Isaia sunt ruperi, divorțuri ale omului din legătura iubirii cu Dumnezeu.

Pocăința sufletului aduce motivul lacrimilor într-o a treia ipostază, mai interesantă: „Cad înaintea Ta și aduc Ție, ca niște lacrimi, cuvintele mele...“. Cuvintele devin lacrimi! Însuși cuvântul se pocăiește! Iar lacrimile grăiesc pocăință, devin cuvântătoare, devin cuvinte! Este uimitoare această imagine! Frumusețea aceasta a zicerii este cu adevărat unică, o frumusețe plină de fond, de sens. „Chipul“ ca dar divin de la Creație se întunecă prin păcat: „Folosit-am rău chipul Tău și am stricat porunca Ta; toată frumusețea mi s-a întunecat“. Întâlnim aici o microteologie a chipului. Păcatul desfigurează chipul dumnezeiesc din om. Rațiunea e întunecată, voința e subjucată și sentimentul e pervertit. Folosirea rea a chipului înseamnă neînaintarea spre asemănarea cu Dumnezeu, deoarece „am stricat porunca Ta“. Porunca nu este altceva decât mijlocul de înaintare, Legea, Evanghelia; este cifra înaintării de la chip la asemănare. De aceea, frumusețea integrală a omului

văzut una în structura sa dihotomică „s-a întunecat“. Este foarte interesantă această metaforă prin care omul e văzut ca o flacără, ca o făclie, pe care o sting doar patimile și pe care o aprind pocăința și virtuțile.

Cântarea a VIII-a

Este ceva mai scurtă. Are aceeași structură ca și Cântarea a VII-a, ambele fiind inspirate din Cântarea celor trei tineri din Babilon.

Gândul întoarcerii (aluzie la fiul risipitor) este materializat prin evocarea Sfântului Ilie proorocul, care „s-a suit în carul virtuților“. Întoarcerea înseamnă, de fapt, urcare: „La suirea aceluia cugetă, suflete al meu“. Este folosită alternativa de situații. Sufletul este interpelat ori ca fiind trecător al Iordanului, ca oarecând Israel prin Marea Roșie, ori neluând „har îndoit ca Elisei“, moștenitorul cojocului proorocesc, ori nefiind filoxen, ca femeia sunamiteancă. Exemplele au același joc alternant: unele sunt pozitive („De niniviteni ai auzit, suflete, că s-au pocăit în sac și în cenușă“; „de Eremia cel din groapa cu noroi ai auzit, suflete, care a plâns cu tânguire cetatea Sionului“; „de Daniel ai auzit, o, suflete, cum a astupat gurile fiarelor în groapă...“), altele sunt negative (Ozia și Gheazi care au primit lepră pentru păcatele lor - o imagine des întâlnită în innografie, păcatul ca lepra sugerând ideea incurabilității).

Abia acum innograful explică această alternanță, aparent illogică, această purtare între antipozii, de la rai la iad, de câteva ori într-o cântare: „Pe toți cei din Legea Veche i-am adus Ție, suflete, spre pildă. Urmează faptelor celor iubite de Dumnezeu al dreptăților și fugi de păcatele celor vicleni“. Este, într-adevăr, un fel de epilog al celor 222 de strofe de până acum¹⁴.

Pentru starea de „putrejune a sufletului“, cele mai bune terapii sunt, de acum încolo, exemplele evanghelice sau cele din epistolele Sfinților Apostoli. Tânguirea canaanencei (Matei 15), strigătul tâlharului celui pocăit (Luca 23), plânsul lui Petru (Matei 26), dorința de îndreptare a vameșului (Luca 18), rugăciunea desfrânatei (Luca 7); iată câteva ipostaze de pocăință în care se poate regăsi sufletul.

Teama de judecată, groaza de „cuptorul arzând“ vin din simțământul risipirii, al ruperii de turmă, al ducerii spre pierzare în gura „lupului celui înțelegător“ (viclean - n.n. - vezi *Canon de împărtășanie*, Rugăciunea a 2-a

p. 673-674, ed. a II-a.

a Sf. Ioan Hrisostom). De aceea, sufletul se roagă: „Mă caută ca un păstor pe mine, oaia cea pierdută și rătăcit fiind, răpește-mă de la lup și mă fă oaie în pășunea oilor Tale“.

La „... Și acum“, Maica Domnului este văzută ca o „porfiră înțelegătoare“, căci „ca din porfiră s-a țesut Trupul lui Emanuel, înlăuntru, în pânțele tău“. Aici sensul este că Preacurata a acceptat conștient, înțelegând ceva din Taina Întrupării și anume necesitatea venirii lui Mesia în pânțele ei. De aici, acel „*Fie mie după cuvântul Tău*“ (Luca 1, 36), de aici preacinstirea ce i se cuvine de la noi, oamenii.

Cântarea a IX-a

Continuă ideea Tainei Întrupării, care este „fără sămânță și netâlcuită“ (inexplicabilă). Mântuirea în Hristos are valoare universală și ontologică. Deliberat, sunt augmentate la maximum consecințele păcatului în om, în lume, pentru ca, mai apoi, ridicarea pe care o împlinește Hristos să capete maximum de splendoare, de valoare: „Mintea s-a rănit, trupul s-a trândăvit, duhul bolește, cuvântul a slăbit, viața s-a omorât, sfârșitul este lângă ușă...“ sau „Legea a slăbit, Evanghelia nu lucrează, Scriptura nu este băgată în seamă de tine, profeții au slăbit și tot cuvântul Celui Drept (ori Hristos, ori Sfântul, în general - n.n.) este uitat. Iar rănilile tale, o, suflete, s-au înmulțit, nefiind doctor care să le însănătoșeze...“. Aceasta este o formă de ne-viață dar, paradoxal, și o formă de ne-moarte. Omul nu este nici viu, căci nu mai are conștiință de Dumnezeu sau de sine, dar nici mort, căci are momente când suferă rana, simte ocară și dorește mântuirea. De aceea, solidaritatea lui Dumnezeu cu noi în kenotica Sa coborâre este salutară: „Hristos S-a făcut om, Hristos S-a făcut prunc...“.

Dar iată că Hristos-Omul, fără de păcat, este ispitit: „Hristos era ispitit, diavolul Îl ispitesea, arătându-I pietrele ca să le facă pâini...“. Cu atât mai mult, omul este ispitit. Dar dacă El a biruit, dator este și omul a birui, având și ajutorul Lui. Dacă Ioan Botezătorul, „turtureaua cea iubitoare de pustie și sfeșnicul lui Hristos“, a primit a striga cu vehemență împotriva incestuoasei perechi regale și a botezat popoarele spre pocăință, sufletul, cum trebuie să strige împotriva păcatului și cum trebuie să afle mereu, în mărturisire, botezul pocăinței?!

Finalul canonului este ca o ultimă zguduire, dar creează în urmă un duh de pace și de nădejde, ca o încununare a acestei adevărate simfonii

a lacrimilor care au curs pâraie până acum în canon: „Roade vrednice de pocăință nu cere de la mine, că tăria mea din mine a lipsit. Dăruiește-mi inimă pururea umilită și sărăcie duhovnicească, ca să-Ți aduc acestea ca o jertfă primită, Unule, Mântuitorule“. Acest dar dă nădejdea ca, la Judecată, Cel Drept să privească cu „ochi blând, miluitor și milostivitor“ sufletul ce-i va sta înaintea. Abia acum, ca o revelație, se simte plenar tensiunea soteriologică și, ca o iminență, cea eshatologică; ele au fost în subsidiar, pe tot parcursul canonului. Ultima strofă este o referire exactă la momentul istoric 717, în timpul domniei lui Leon III, când Bizanțul a fost înconjurat de arabi și amenințat cu cucerirea. Atunci a răsunat iarăși, ca și în 626, în timpul domniei lui Heraclie și al păstoririi Sfântului Patriarh Serghie, biruitorul imn al Maicii Domnului - „Apărătoare Doamnă“. Mutatis mutandis: se întărește și înfrânge toată încercarea, dezarmează pe vrăjmaș și sufletul (conceput ca o cetate asediată de păcat), care biruiește numai cu darul lui Dumnezeu.

Concluzii

Parcurgând stihiră cu stihiră Marele Canon, treci cu sufletul printr-o gamă foarte variată de simțăminte, de la ură pentru păcat, până la sublima iubire față de Dumnezeu. Sufletește, însăși citirea, în duh de rugăciune, este o purificare, un duș duhovnicesc, revenire în sine. Este problematizatoare! Dincolo de pretinsele imperfecțiuni stilistice sau de compoziție¹⁵, primează totuși valoarea sapiențială și evsevială a canonului. Ca o concluzie, așezăm remarca unui alt pelerin prin Marele Canon, o remarcă de esență: „Nici o altă religie, nici o altă confesiune creștină nu are o capodoperă de cult ca acest Sfânt și Mare Canon de pocăință și umilință, o mai mare comoară de simțire și trăire duhovnicească, un mai eficace mijloc de ridicare din umbra păcatului și a morții“¹⁶. De aceea, trebuie cunoscut, împroriat și transmis mai departe ca pe un medicament mântuitor pentru noi înșine și pentru cei care vor veni după noi.

16. Pr. conf. Al.I. Ciurea, *op. cit.*, p. 170.